

HÄLLESTADS KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Hällestads församling

Finspångs kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

2006

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

HÄLLESTADS KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Hällestads församling

Finspångs kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	2
Bakgrund	2
Syfte	2
Kulturminneslagen och begravningslagen	2
Kulturhistorisk bedömning	3
Inventeringens uppläggning och rapport	3
Översiktskarta	4
Hällestads kyrkogård	4
Kyrkogårdens omgivning	4
Hällestads kyrka	4
Kyrkogårdens historik	5
Översiktlig beskrivning av vegetation m.m.– karta	10
Beskrivning av kyrkogården	11
Beskrivning av enskilda kvarter	25
Kvarter A	25
Kvarter B, C och D	28
Kvarter E, F och G	34
Kvarter H, I, L, K, och U	38
Källor	39
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	40
Förklaring till exempellistan	40
Utvärderingskarta	41
Bilagor	
Exempellista	
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m.m. och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144)

säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare

säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

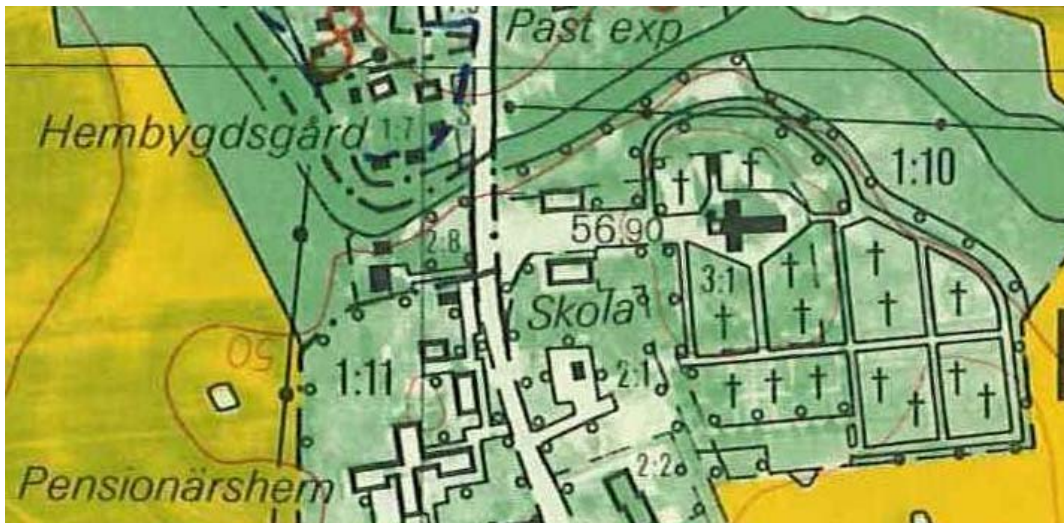
Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stillhistoria och om begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete har utförts av antikvarie Olle Hörfors och rapport av Jeannette Kreutz, Östergötlands läns museum 2006-2007. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 095 27, Hällestad, utgiven 1982.

HÄLLESTADS KYRKOGRÅRD

Kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning och har en korsformad plan med ett polygonalt korutsprång i öster, sakristia i norr och torn i väster.

Kyrkogårdens omgivning

Kyrkan är belägen en mil väster om Finspång och ligger centralt på den uppodlade lerslätten, den s.k. Hällestadsslätten. Kyrkan är uppförd öster om landsvägen mellan Norrköping och Örebro. Norr om kyrkan, på andra sidan om Hällestadsån ligger prästgården. Den utgörs av en mycket välbevarad reveterad tvåvåningsbyggnad, uppförd på 1730-talet och påbyggd med en våning i början av 1800-talet. Väster om kyrkan, på det s.k. marknadstorget, uppfördes 1926 kyrkskola och lärarbostad i två separata byggnader med faluröd fasad under brutna takfall. Nordväst om kyrkan ligger hembygdsgården.

Hällestads kyrka

Söndagen den 23 januari 1893 brann Hällestads medeltida kyrka ner. Det var en stenkyrka, troligen från slutet av 1200-talet. En del inventarier lyckades räddas ur lågorna, däribland en dopfont av mässing. Kyrkan hade en klockstapel, som räddades och skänktes till Skansen. Den var uppförd 1732 och är 40,5 meter hög och därigenom Sveriges högsta klockstapel.

Den nya kyrkan uppfördes på klockstapelns plats, något söder om den medeltida kyrkplatsen. Den uppfördes av rött maskinslaget tegel 1893-1895 efter ritningar av arkitekt Gustaf Petterson. Kyrkan uppfördes inte med den traditionella långhusplanen utan med en latinsk korsplan. Planen är lite ovanlig då korsarmarna stegvis avtrappas mot korpartiet. Interiören försågs med originellt utformade korsande trätunnvalv och korets stjärnvalv målades av konstnären Johan Krouthén. Kyrkan som helhet fick en för tiden typisk utformning i nygotik och vittnar genom sin storlek om den framtidsoptimism och befolkningstillväxt som fanns i Hällestad i slutet av 1800-talet.

Kyrkan har stora likheter med de ”stadskatedraler” som uppfördes i slutet av 1800-talet i den då mycket populära nygotiken.

En fullständig beskrivning och historik av kyrkan redovisas i separat rapport från utförd kyrkinventering.

Kyrkogårdens historik

Hällestad är en medeltida sockenbildning och omnämns 1316 som *Herlastadh*. Socken hör naturgeografiskt till det område som betecknas Norra skogsbygden med Östergötlands bergslag. Området blev koloniserat under medeltiden. Det är rikt på mineraler och bruksbygderna dominerar alltjämt landskapet. Socken domineras av skogsbygd, men runt kyrkan och i socknens mellersta delar öppnar sig en bördig slättbygd med tätare bebyggelse. Socknens största och äldsta bruksegendom är Sonstorps bruk, som fick privilegium år 1580. Bland de övriga bruken bör framför allt Borggårds bruk och Grytgöls bruk nämnas.

Hällestads kyrka och klockstapel fotat före branden 1893. Klockstapeln flyttades sedan till Skansen. Foto ur Östergötlands läns museums samlingar.

När kyrkan brann ned 1893 klarade sig klockstapeln i trä mirakulöst med sockenbornas hjälp. Den stod bara några meter från kyrkan och fattade eld flera gånger. Eftersom kyrkbranden spred sig med en rasande fart inriktades tidigt arbetet på att rädda klockstapeln. Djarva och beundransvärda insatser ledde till att den klarade sig. Det var i januari och 25 minusgrader vilket försvårade släckningsarbetet avsevärt.

Klockstapeln uppfördes 1732-33 av byggmästare Nils Uhrberg och ersatte då en äldre klockstapel som tillsammans med kyrkan och prästgården eldhärjats några år tidigare, 1726. Hela den nya klockstapeln kom att kläs med ekspån, strukna med en blandning av tjära och falurödfärg. Till sin konstruktion har klockstapeln medeltida drag men hör till

sin huvudsakliga karaktär till barocken. När en ny kyrka skulle uppföras efter branden 1893 ansågs klockstapeln dels vara i vägen och dels för dyr att underhålla. Den nya kyrkan skulle dessutom byggas med ett torn för klockorna. På så sätt hade klockstapeln inte längre någon funktion. Efter förslag och samtal med Skansens grundare, Arthur Hazelius, kom klockstapeln att flyttas dit. Söndagen den 15 april 1894 ringde i Hällestads klockstapel för sista gången på sin ursprungliga plats. Under sommaren plockades den ned och transporterades med järnväg till Stockholm. Klockorna blev dock kvar i Hällestad och till klockstapeln på Skansen tillverkades nya klockor 1899. Dessa klockor ringer traditionsenligt varje år vid Skansens nyårsfirande. Klockstapeln har blivit vida känd och går under beteckningen ”Hällestadsstapeln”.

Den gamla kyrkan som brann 1893 samt klockstapeln senare flyttad till Skansen. Foto ur Östergötlands läns museums samlingar.

Kyrkogården har utvidgats vid två tillfällen. 1941 kom förslag på att tillsätta en kommitté för utredning av kyrkogårdens utvidgning då den dåvarande kyrkogården tycktes vara för liten. Länsarkitektkontoret som fick uppdraget föreslog att kyrkogården skulle utvidgas på den södra sidan av den äldre kyrkogården. Det nya området skulle omfatta 5180 kvadratmeter. Marken undersöktes noga med borrhövar och godkändes. 1943 fastställdes ritningarna och marken hade innan köpts för 2590 kr. Samma år dränerades området, såddes med gräs och året efter, 1944, uppfördes en stenvägg runt den nya delen. Den totala kostnaden av den utvidgade delen uppkom till ca 35000 kr. Den nya delen förenas med den äldre delen genom en bred stentrappa, belägen mitt för södra ingången till kyrkan. Två vattenbrunnar byggdes till den nya delen. För kyrkogårdsbesökarna har även ett regnskydd uppförts i äldre stil med valmat tak och stensatt golv. En väg till området har anlagts utefter den äldre muren och till den nya delen leder nya grindar i järnsmide.

1962 fattades beslut om att kyrkogården på den nordvästra och sydvästra delen samt den s.k. nya kyrkogården med undantag av mittpartiet, skulle läggas om. Genom omläggningen underlättas dels skötseln samt att fler gravplatser tillkommer.

1972 stod nästa kyrkogårdsutvidgning klar. Hela kyrkogården kom i och med denna utvidgning på 12000 kvadratmeter att uppgå till ca 25000 kvadratmeter. Trädgårdsarkitekt Harry Jemander i Linköping ansvarade för projektet. Tanken med

denna nya del var att ge den en friare stil med kvarter med mera rumsbildande karaktär. I öster angränsas området till Hällestadsån och norr om denna del ligger den äldre kyrkogården. Enligt planen skulle det bli gott om sittplatser, ett flertal träd och buskar av varierat slag och ängsliknande gräsmattor för att ge en känsla av lugn och ro.

En gravvård i röd kalksten över rådmannen Johan Amnelius, död 1774, låg tidigare på gräsmattan utanför kyrkans norra sida. På initiativ från församlingen flyttades stenen in i kyrkan 1948 och placerades på vapenhusets norra vägg. 1949 tillkom en informationstext bredvid stenen.

Under 2000-talets tidiga år uppmärksammades att muren på sina håll var skadad till följd av att träd växte upp på muren. De murar det gällde var den nordöstra och den östra. Dessa murar trycktes successivt inåt varpå gravmark rasade ut. Trädens rötter välte både gravstenar och stenmur. Arbetet första del slutbesiktades 2005 med förslag på vidare arbeten. De fortsatta arbetena delades in i etapp A-D och totalt omfattar murarbetena hela den äldre delen av kyrkogården samt den östra delen av den nya delen.

Nedan följer några äldre fotografier av Hällestads kyrka. Samtliga foton är hämtade från Östergötlands läns museums samlingar. Jämför fotot nedan med det på föregående sida. Det är taget från samma vädersträck men med två olika kyrkbyggnader.

Hällestads kyrka 1939. Byggnaden i förgrunden på den västra sidan finns inte längre kvar. Möjligtvis var byggnaden ett kyrkstall.

Hällestads kyrka 1955. Det fanns många grusgravar på kyrkogården vid den tiden. Ett flertal av dem finns fortfarande kvar.

Flygfoto över Hällestads kyrkogård 1960.

Hällestads församlingshem fotat 1959.

Prästgården med kyrkan i bakgrunden 1976.

BESKRIVNING AV KYRKOGRÅRDEN

Kyrkogården består av tre delar av helt olika slag.

Allmän karaktär

Den äldsta delen av kyrkogården ligger betydligt högre än övriga delen. Det är en stor och rektangulär del med ett avfasat hörn i nordöst. Den är betydligt större i söder än i norr. Norr om kyrkan finns ett nästan helt intakt gruskvarter bevarat. Två gravrader med grusgravar finns också i västra delen av kv. D söder om kyrkan.

Under senare år har det varit stora problem med att rotsystemen till träden i trädkransen tryckt sönder kyrkogårdsmuren. Till följd av detta har stora delar av muren murats om och ett stort antal träd har fått tagits ned.

Den del av kyrkogården som tillkom på 1940-talet ligger söder om den gamla och är en tidstypisk anläggning. Samtliga av vårdarna är de ursprungliga på plats och typiska för sin tid. System av rygghäckar bildar halvöppna rum. I mitten finns en öppen gräsmatta med liggande gravvårdar. Murarna består av sprängd sten och innanför finns en jämngammal trädkrans av lindar.

1970-talets kyrkogård ligger öster om de andra två och är anlagd på åkermark. Marken sluttar långsamt ned mot Hällestadsån i norr mot vilken anläggningen är helt öppen. Mer än hälften av anläggningen är ännu inte tagen i anspråk och består av en öppen gräsmatta.

Hällestads kyrka med omgivning.

Omgärdning

Runt den gamla kyrkogården finns i väster en kyrkogårdsmur av olika karaktär. Muren har lagats och murats om i flera gånger. På den norra delen av muren består den huvudsakligen av ca 0,4 m stora, i stort sett rektangulära stenar i tre skift. Närmast mittingången består muren av två skift sprängd sten som är ca 0,5 m höga och 1-1,5 m på längden. Muren sluttar relativt kraftigt nedåt mot norr. Söder om ingången finns ett mindre parti sprängd sten närmast densamma och därefter en mur av 0,4-1m stor huggen sten. Alla murar runt den gamla kyrkogården är stödmurar. Av trädkransen återstår två lindar längst i söder samt en högre kastanj som står mitt på den södra halvan

av västra muren. Två hängbjörkar flankerar huvudingången. Två nya unga träd är planterade på den norra delen av muren. På samma del av muren är en 0,8 m hög häck av hassel planterad.

Den norra stödmuren är uppförd av tre varv 1,2-0,4 m stor huggen sten. Nordöstra hörnet är avfasat. Muren följer den varierande höjden på kyrkogården och är högst i mitten på norra sidan och lägst i nordöst. Av trädkransen återstår två lindar medan tre tagits bort.

I öster finns samma mur som i norr. Här återstår fem av sex lindar i trädkransen.

Söder om kyrkogården ligger den första utvidgade delen som var klar 1946. I väster, söder och öster finns en kyrkogårdsmur bestående av två lager ca 0,5 m hög och 1-1,5 m lång skarpkantad sten. Insidan av muren är släntad. Innanför denna finns en trädkrans av jämngammal lind. Det finns fyra lindar i väster och öster, samt nio i söder. I norr består avgränsningen av den gamla kyrkogårdens södra mur. Innanför muren växer en 0,6 m hög häck av spirea.

Den senaste utvidgningen från 1972 avgränsas på dess västra sida dels till den gamla kyrkogårdens mur och dels på den södra delen av 1946 års kyrkogårdsmur. I söder finns en kortare sträckning nyanlagd stödmur. Kyrkogården ligger lägre på denna del och uppe på muren har en gräsmatta anlagts med trädplantering av 12 unga lövträd på rad. Muren består av tillpassad 2-3 skift 0,6-1,0 m stor sten. I norr består kyrkogårdens avgränsning av en öppen gräsmatta i svag sluttning ned mot Hällestadån.

Västra muren runt den gamla kyrkogården, sett mot norr. Bilden nedan visar samma mur men på den södra sidan om huvudingången. Denna mur har en annan karaktär.

Södra muren av den gamla kyrkogården. Till vänster syns den nyaste delen av kyrkogården.

Del av mur tillhörande den del av kyrkogården som tillkom 1972.

Ingångar

Huvudingången till den gamla kyrkogården och kyrkan finns i väster. Den består av en bågformad utvidgning av västra muren med järnstaket och grindar. Den bågformade utvidgningen har ett svartmålat smidesjärnstaket med delvis vridna spjälor. Detta kröns av silverfärgade liljeformade kronor. Grindarna är utförda på liknande sätt. Staketet står på en låg stenram. Själva grinden har fyra lika höga firsidiga smala stolpar med huggna huvar. Grindarna består av två enkelgrindar och en pargrind ornerad på samma sätt som staketet, med tillägg för att pargrinden har en bottenbård av blomornament. Hela arrangemanget avgränsas av två firsidiga grindstolpar med svagt spetsade huvar.

Huvudingången på den västra sidan.

I öster finns två utgångar. Dels en trappa mitt på muren som leder ned till 1972 års kyrkogård, dels en ramp i den sydligaste delen av den östra muren som leder till samma del. Trappan består av tjugosteg i två flykter av grå granit och är försedd med två räcken av svartmålat rundjärn. Rampen på vilken en grusgång vilken svänger mot söder är uppbyggd av 0,4-1,0 m stor sprängd och huggen granit.

I söder finns en trappa av röd granit ned till 1946 års kyrkogård bestående av åtta trappsteg i två avsatser. Trappan har räcken av svartmålat rundjärn.

Trappa mellan den gamla kyrkogården och delen som tillkom på 1940-talet.

Till denna del av kyrkogården leder även i väster en pargrind i smidesjärn mellan fyrsidiga murade grindstolpar. Grinden har en enkel ornering i form av en sol i tidstypisk stil. Se bilden nedan.

I öster finns en öppning i muren utan grind som leder ut mot 1972 års kyrkogård. I östra delen av den södra muren finns en enkel smidesgrind mellan enkla järnstolpar. Denna har en sol som motiv. Se bild på nästa sida.

Grind i den södra muren till den utvidgade delen.

Till den nyaste kyrkogårdsdelen som stod färdig 1972 finns i väster en anslutning till gamla kyrkogården via en trappa och en ramp och till 1946 års kyrkogård via en öppning i muren.

I nordväst löper en mindre asfalterad körväg utanför den gamla kyrkogårdens norra mur och ansluter till 1972 års kyrkogård i ytterkanten invid ån. I sydväst finns en pargrind i järnsmide infäst i muren. Denna har en modern design med solar fästade mellan raka linjer, se bilden nedan.

Grind till den nya delen av kyrkogården.

Vegetation

Runt den gamla kyrkogården löper en trädkrans av lind. I och med att det under de första åren på 2000-talet varit problem med murarna, har ett flertal träd fått tagits ned. Trädkransens rötter bidrog till att trycka ut murar och gravmark. De träd som finns kvar på den västra sidan är tre lindar, en kastanj samt två hängbjörkar som flankerar ingången. På den norra sidan står två höga lindar medan det på den östra står tre lindar. Mellan den gamla och 1940-talets utvidgning står fyra lindar. På den södra delen av den gamla kyrkogården finns ett fåtal rygghäckar. Flera har funnits men är numera borttagna. Av dem som finns kvar finns på den västra halvan av den södra sidan två häckar av oxbär, 0,8 respektive 0,3 m höga, samt mellan dem en rad av ölandstok, ca 0,6 m hög och till sist utmed den södra gången finns en kort häck av tuja, ca 0,8 m hög. Fem hängbjörkar och en ung rönn står också i denna del. På den östra halvan av den södra sidan finns från väster till öster räknat en häck av tuja, 0,8 m, en häck av oxbär, 0,8 m samt två häckar av berberis, 0,6 m vardera. En ung björk står i denna del. Mot den

utvidgade delen i söder finns utmed den östra halvan en häck av idegran, ca 0,2-0,6 m hög. Den norra delen av den gamla kyrkogårdsdelen har stora ytor grusgravar. I den nordöstra delen finns en rygghäck av oxbär som är ca 0,6 m hög. Ett par lövträd finns på denna sida om kyrkan. Det är en lönn, en lind, en liten hängbjörk samt två unga rönnor. Mot den västra muren växer utmed halva delen en meter hög häck av hassel. Ett par av gravarna omgärdas av låga häckar av varierad sort t.ex. buxbom, måbär och liguster. Det finns också flera formklippta barrbuskar av exempelvis tuja, en etc.

Den norra delen av den gamla kyrkogården domineras av grusgravar, en del omgärdade av låga häckar.

Den södra delen av den gamla kyrkogården är mera lummig med dess häckar och lövträd.

I den utvidgade delen söder om den gamla kyrkogården finns ett flertal rygghäckar. Delen är indelad i sex st gräsbesådda områden. Mellan dessa löper grusgångar i ett rutnätssystem. I den norra halvan består rygghäckarna från väst till öst av två hagtornshäckar, 0,3 m, två häckar av ölandstok, 0,4 m. Mittersta delen är indelad i mindre häckar av tuja, ca 0,6 m höga. Delen längst mot öster består av en häck med ölandstok, 0,8 m, spirea, 1,4 m, två häckar med perenna växter samt en hagtornshäck i väst-östlig riktning, 0,4 m. Den södra halvan av delen består från väster till öster av en hagtornshäck, 0,3 m, två häckar med ölandstok, 0,7 m. Mittpartiet är lika det på den norra sidan med kortare häckar av tuja, ca 0,6 m. Det östra området består av fyra häckar, en ölandstok, 0,8 m, spirea, 1,4 m, två med perenna växter samt en kort häck av idegran i väst-östlig riktning vid första häcken med ölandstok. Längs den södra omgärdningen, utmed den östra halvan, finns sex häckar av spirea, ca 0,6 m höga i nord-sydlig riktning. Det finns en tät trädkrans av lind runt denna del av kyrkogården. Utmed den västra sidan finns fem lindar, varav en nyplanterad. Längs den södra sidan finns åtta lindar samt fyra längs den östra sidan. Längs med muren på den norra sidan mot den gamla kyrkogården växer en häck av spirea som är ca 0,6 m hög. Trappen mellan kyrkogårdsdelarna flankeras av idegransbuskar.

Den mittersta delen av den utvidgade södra delen.

I den nyaste delen av kyrkogården som tillkom 1972 består kvarteren av regelbundet geometriskt placerade låga häckar, huvudsakligen ölandstok. Längs mittgången står fem unga rönnar. Längs den södra omgärdningen finns tolv nyplanterade lövträd. En alm står i det sydöstra hörnet. Längs mot öster finns en hög bladhäck, 2,5 m. I den nordöstra delen, minneslunden, finns spirea häckar, ca 1,2 m höga, en två meters hög häck av forsythia, tre sockertopps granar, tre unga rönnar samt en idegranshäck samt en alm. I mitten runt ett stenblock finns blomrabatter samt ett nyplanterat lövträd.

Den senast tillkomna kyrkogårdsdelen med dess häckar och trädkrans.

Gångsystem

Den västra huvudingången mot kyrkan är asfalterad men flankeras på båda sidor av en grusgång. Hela den norra sidan är i stort sett grusad och en grusgång löper förbi den östra sidan av kyrkan bort mot den norra omgärdningen. Öster om koret finns en kvadratisk gräsmatta som omringas av en grusgång. Denna grusgång sträcker sig i ytterkanten runt hela kyrkogårdsdelen tillbaka till ingången i väster. Gången går inte intill omgärdningen utan längs med en rad av gravar. Mitt för kyrkans södra ingång löper en grusgång ned till trappen i den södra muren. Denna grusgång förenas med den västra och östra gången.

Den södra kyrkogårdsdelen har ett system av grusgångar som löper i ett rutnätsmönster över hela delen och delar in området i sex delar.

Den nyaste delen består också av grusgångar, förutom en asfaltväg längst i söder. Mot väster går en kort bit grusgång längs med gräsmattan invid muren och går i en sväng in på den södra utvidgade delen. I mitten av den nya delen, längs östra sidan samt i mitten mellan området med minneslunden och de två södra delarna löper en gång.

Grusgång mellan de båda utvidgade delarna.

1972 års kyrkogård med korsande grusgångar. Fotot är taget mot söder.

Gravårdstyper

I den norra delen av den gamla kyrkogården utgör i stort sett hela sidan ett område med mer påkostade gravanläggningar, kv. A. Två mindre gräsmattor på ömse sidor gravkapellet innehåller enklare gravvårdar. Grusgravarna i den västra delen är mer regelbundet placerade och har mer likartade vårdar från 1950-talet och senare. På själva krönet är gravarna större och oregelbundet placerade. Här finns stora gravar för brukspatroner och lokal adel (Mörner av Morlanda, familjen Burén m.fl.). Det finns ett flertal olika typer av gravvårdar, däribland högresta bautastenar, mindre liggare och järnkors. I området finns också ett par vårdar som är från tidigt 1800-tal. Det finns flera kulturhistoriskt intressanta titlar på gravvårdarna i denna del. Titlar är intressanta ur kulturhistorisk aspekt i och med att de ger mycket information om vilka som levtt och verkat i en bygd. I alla kvarter på kyrkogården finns det gravvårdar som har någon form av titel, även om det inte längre är lika vanligt förekommande på de nyare, moderna vårdarna som det är på de äldre. Bland de mer ålderdomliga titlarna som finns, förekommer t.ex. sadelmakaren, bryggaren, fabrikör, fanjunkare, kronolänsmän, stationsinspektoren, kontraktsprosten, bruksförvaltaren, brukspatronskan. De vanligaste titlarna är hemmansägare och lantbrukare. För vidare information om titlars förekomst i de olika kvarteren, se under respektive kvarter i den enskilda beskrivningen.

Norra sidan av den gamla kyrkogården.

Kvarter B är placerat i slänterna nedanför kvarter A och har utgjort linjebegravningsområde. En delvis intakt linje från 1940-tal finns längst ned mot muren. I övrigt finns enstaka äldre linjevårdar kvar bland de yngre. Systemet med linjegravar växte fram under slutet av 1700-talet. Det innebar att begravningarna skedde på linje varefter dödsfallen inträffade. På så sätt kunde äkta makar och andra familjemedlemmar komma att begravas långt ifrån varandra. Från början innebar systemet troligen inte någon direkt "statuskillnad" men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. Ofta var gravvårdarna små och enkla, exempelvis mindre stenar eller enkla träkors. Här på Hällestads kyrkogård finns i kv. B några järnkors och små träkors.

Det finns också mer påkostade gravvårdar i kvarter B. En grusgrav över Disponent Johan Elion omgärdas av kätting och pollare i järn. Flera gravar omgärdas också av stenramar. Det var vanligare förr att gravvårdar omgärdades med stenram och smidesomgärdningar.

Bilden visar kv. B i det nordöstra hörnet av gamla kyrkogården.

Kvarter C har två grusgravar längs den östra muren, nr 650-654. I kv. D finns en rad grusgravar närmast mittgången samt två rader i den västra delen. I sydöst finns flera gravvårdar tillhörande familjen Trädgårdh (ägare till Borggårds bruk). Till just den släkten hör även en sarkofag i kv. C. En annan gravvård som utmärker sig är ett järnkors i öster, kv. C. Där under vilar Karl Erik Bergsten, geologiprofessor i Lund och författare till ett betydelsefullt verk om Östergötlands bergslager.

Gravanläggning tillhörande den Trädgårdhska släkten. I bakgrunden syns även ett par av de mer högresta gravvårdarna längs muren mot den södra utvidgningen.

Kvarter C var tidigare avsatt för linjegravar, men nu finns bara enstaka vårdar kvar som minner om detta. I och med att systemet med linjegravar upphörde 1964 började linjegravvårdarna tas bort på denna kyrkogård liksom på andra kyrkogårdar i länet. På den för 1940-talet tillkomna delen finns typiska vårdar från den tiden och senare. Dessa har ett relativt likartat utseende med breda, låga vårdar i olika graniter. Enstaka

träkors finns också. Längst mot väster finns ett område avsatt för barngravar. I mitten finns en öppen gräsmatta med enbart liggande vårdar.

Exempel på gravvårdar i kv. G. Från vänster nr 6 och till höger nr 39.

Den del som stod klar 1972 utgörs med enstaka undantag av likvärdiga gravvårdar som är typiska för den tiden, dvs. låga, breda, ”moderna” vårdar i olika typer av granit. I kvarter I ligger hembygdsvårdaren och bergslagsinventeraren Östen Pettersson, vars bok om Hällestads bergslag är av stor betydelse för forskningen.

Kvarter U och L på den senaste utvidgade kyrkogårdsdelen. Längst bort i bilden syns att en stor del av kyrkogården ännu inte tagits i anspråk för gravar, kv. L.

Minneslund

Minneslunden är anlagd i det nordöstligaste området av den från 1972 tillkomna delen. Centralt i lunden finns ett mindre stenblock, med texten minneslund. Kring denna finns en rabatt och ett ställ för blommor. Anläggningen ringas in av höga häckar och i det sydöstra hörnet står tre rönnar och i det nordöstra hörnet finns en alm.

Ett högt minneskors finns på 1972 års kyrkogård i mitten på den östra sidan.

Minneslunden.

Byggnader

I norra delen av gamla kyrkogården finns ett gravkapell i rött tegel under ett falsat plåttak. Kapellet är uppfört i samma medeltidsromantiska stil som kyrkan.

Gravkappellets södra sida.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Hällestads kyrka, gravkapell, murar, grindar, trädkrans och gravanläggningar har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. I och med att den medeltida kyrkan brann ned 1893 är kyrkan som uppfördes 1895 endast drygt 100 år gammal. Murar, gravkapell och struktur på kyrkogården är av en relativt ung karaktär. Det finns däremot åtskilliga goda exempel på ålderdomliga gravvårdar på Hällestads kyrkogård. På den norra delen av den gamla kyrkogården, utgör grustäckta gravar ett stort område. Grusgravar var tidigare mycket vanligt på länets kyrkogårdar men har från mitten av 1900-talet och framåt till stor del lagts om till gräsgravar. Det stora partiet bevarade grusgravar i Hällestad har därför ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Grusgravar omgärdade med stenramar finns även på andra delar av kyrkogården. Omgärdningar av stenramar verkar ha blivit vanligt från 1920-talet och förekommer, som i Hällestad, ofta tillsammans med omgärdning av häckar. Järnstaket/kätting var en mer påkostad form av omgärdning och förekommer här på ett par av gravarna på den nordöstra sidan. Det finns flera bra exempel på påkostade familjegravar på kyrkogården, bl. a på den norra, östra och södra sidan. Bland annat kan man se att mer påkostade gravvårdar har förlagts i kvarterens ytterområden.

Enskilda gravvårdar kan ha ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde. Det kan gälla ålderdomliga gravvårdar, gravvårdar med person- eller lokalhistoriskt intresse eller

gravvårdar av en speciell typ eller hantverksmässigt utförande. Till de ålderdomliga gravvårdarna i Hällestad hör de vårdar från 1800-talets första del som finns bl. a i kv. A. Bland gravvårdar av en speciell typ finns exempelvis s.k. bautastenar, avbrutet livsträd, öppen bok, olika typer av kors, obelisk, sköld, linjevård m.m. På den nordöstra sidan i kvarter B, C samt D finns det linjevårdar. Systemet med linjegravar växte fram under slutet av 1700-talet. Det innebar att begravingarna skedde på linje varefter dödsfallen inträffade. På så vis kunde äkta makar eller andra familjemedlemmar komma att begravas långt från varandra. Från början innebar systemet troligtvis inte någon direkt "statuskillnad" men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. Det är av vikt att bevara linjegravvårdar så man kan följa ordningen på gravläggningarna. I kvarter E finns ett särskilt område som satts av för barngravar. Utmed en rygghäck finns 11 st barngravar.

Vidare är de gravvårdar som är försedda med någon form av titel kulturhistoriskt intressanta. Titlar berättar mycket om en trakts näringsliv, dvs. vilka yrken som funnits på orten samt om social struktur, vilka samhällsklasser som finns företrädna i bygden. På Hällestads kyrkogård finns många olika yrkesgrupper representerade på gravvårdarna. Det finns olika kyrkliga titlar som organisten, kontraktsprost, komminister, kantor, kyrkoherde. Vidare finns det yrken relaterade till järnvägen, stationsinspektoren, stationsmästaren, stationsskrivaren, tågmästaren, banvakten. Det finns kvinnliga titlar som hustrun, barnhemsföreståndarinna, skogsvaktarhustrun, fru, brukspatronskan, lärarinnan. Det finns flera exempel på äldre, nu inte längre lika vanliga eller inte längre alls förekommande yrken. Skraddarmästaren, sadelmakaren, bruksförvaltaren, kronolänsman, smeden, skogvaktaren, droskägare, mjölnare, grenadjären, packmästaren, smältsmeden, kättingsmeden, rusthållaren, kronojägaren och trafikbilägaren är exempel på några av dessa inte längre lika aktuella yrken. Hemmansägaren och lantbrukaren är de vanligaste titlarna på kyrkogården.

Vidare är kyrkogårdens struktur viktig för det kulturhistoriska värdet. Den gamla delen av kyrkogården har en viss karaktär med ålderdomliga grusgravar på norra delen, samt även till viss del på den södra delen. Den södra sidan har en mer rygghäcks karaktär, även om flera av häckarna tagits bort. Den södra, utvidgade delen från 1940-talet präglas av en strikt, tidstypisk karaktär med dess rygghäcks samt även den nyaste delen från 70-talet som ligger öster om de båda andra kyrkogårdsdelarna. Denna del har till stor del ännu inte tagits i anspråk för gravar. Därför utgörs halva området av gräsmatta. Den andra halvan, på den södra sidan, har en typisk rygghäcks karaktär. Grindar till de båda tillkomna delarna är också starkt präglade av den tid då de tillkom.

Till kyrkogårdens struktur hör även gångsystemet på kyrkogården. Detta fyller en viktig funktion. För karaktären på de olika delarna har grindarna en viktig funktion. De utvidgade delarna har grindar som i sitt formspråk tydligt representerar de olika tiderna för utvidgning. Till den gamla kyrkogårdsdelen hör grind, mur och gravkapell påtagligt samman med kyrkobyggnaden. Muren har höga kulturhistoriska värden men man kan inte tala om en ursprunglig, autentisk mur, i och med att den lagts om och murats om. Tidigare fanns det fler träd i trädkransen men rötterna från dessa träd förstörde muren och tryckte ut gravmarken. Därför har muren för bara ett par år sedan lagts om och lagats. Kyrkogården omgärdas av en trädkrans som har höga kulturhistoriska värden. Dessvärre har det under det senaste decenniet varit stora problem med att trädrötter förstört murar och tryckt ut gravmark. Därför har ett stort antal träd fått tagits ned. Höga träd på kyrkogården minner om ett äldre parkideal och går tillbaka till slutet av 1700-talet. Även i de utvidgade delarna har träd delvis planterats.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Kvarter A

Kvarteret utgör det största området av den norra delen av den gamla kyrkogården och består huvudsakligen av grusgravar.

Allmän karaktär

Kv. A är ett område med mer påkostade gravanläggningar som nästan helt och hållet är belagt med grus. På de två mindre grasmattorna som finns på ömse sidor av gravkapellet finns mindre, enklare gravvårdar.

Omgårdning

Kvarteret omges av kyrkogårdsmuren och de kvarvarande delarna av trädkransen i väster och norr. I öster avgränsar en grusgång mot kvarter B och söder om kvarteret ligger kyrkan. Längs den västra muren växer en meter hög häck av hassel.

Ingångar

Kvarteret ansluter till huvudingången i väster.

Vegetation

Förutom i omgärningen växer en lind, en lönn, två unga rönnar samt en ung hängbjörk i kvarteret. Flera av grusgravarna omges av låga häckar.

Gångsystem

Kvarteret är nästan helt grusat, men två smala gångar begränsar de mindre gräsytorerna i väster och öster.

Kvarter A med dess grusgravar och vegetation.

Gravvårdstyper

Kyrkogårdsdelen har kvar sin äldre indelning av grusgravar, något som inte längre är fullt lika vanligt på kyrkogårdarna som det var tidigare. På de två mindre grasmattorna

som finns på ömse sidor av gravkapellet, finns mindre, enklare gravvårdar. I den mellersta delen är grusgravarna placerade i regelbunden ordning och utgörs främst av gravvårdar från 1950-talet och senare. Mot den västra och östra sidan är gravvårdarna av en mer högre sort. I kvarteret finns stora gravar för brukspatroner och adliga släkter från närliggande gods, exempelvis Mörner av Morlanda, familjen Burén m.fl. Det finns även ett fåtal vårdar från tidigt 1800-tal. Bland gravvårdarna finns flera som har intressanta titlar. De vanligaste titlarna är hemmansägaren, nämndemannen och kontraktsprosten. Vidare finns det andra titlar som f.d. häradshövdingen, bruksförvaltaren, f.d. riksdagsmannen, organist disponenten, bryggaren, sadelmakaren, brukspatronskan.

Gravvårdar nr 342 daterade till 1861 respektive 1807. Den högra i röd kalksten är rest över kontraktsprosten Per Kernell.

Gravvårdar tillhörande grav 241, samt den bautasten som hör till den Burénska släktgraven. Stenen är märkt 1757 men är troligen av betydligt senare datum. Runt denna finns flera gravvårdar som hör till släkten Burén varav den äldsta dateras till 1846. Övriga av vårdarna är huvudsakligen från sent 1900-tal.

Grav nr 328 från 1857 tillhörande Riksdagsmannen A Andersson på Brogetorp.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret har höga kulturhistoriska värden då det till största delen utgörs av grustäckta gravar. Grustäckta gravar var tidigare mycket vanliga på länets kyrkogårdar men har på många håll ofta lagts om till gräsgravar, ofta för att förenkla skötseln av dessa. Därför är det värdefullt här med ett så stort område. I det här kvarteret finns flera ålderdomliga gravvårdar, t.ex. utmed västra muren, även om även gravvårdar från 1900-talets andra del också finns representerade. Olika former av omgärdningar med dels stenram men även omgärdningar av häckar är här vanliga. Omgärdningar av stenramar verkar ha blivit vanligt från 1920-talet och förekommer, som i Hällestad, ofta tillsammans med omgärdning av häckar. Järnstaket var en mer påkostad form av omgärdning som det finns ett fint exempel på här i kv. A. Det är riksdagsmannen Anderssons gravvård, tidigast daterad 1857. När det gäller gravvårdar finns det också flera olika exempel på ålderdomliga vårdar. Det finns bautastenar, sarkofag, häll, kalkstenskors och gjutjärnkors. Flera av gravvårdarna har kulturhistoriskt intressanta titlar på gravvårdarna. Det finns t.ex. titlar som handlanden, nämndeman, skräddarmästaren, trädgårdsmästaren, lantbrukaren, hemmansägaren f.d. riksdagsmannen. Närheten till

järnvägen ger titlar som banvakten och stationsinspektoren. Två större släktgravar finns, dels för familjen Mörner av Morlanda på Sonstorp och dels för den Burénska släkten.

Gravkapellet finns inom kvarterets gränser. Detta byggdes i samband med kyrkans uppförande och är byggt stilenligt och i samma material som denna.

För att sammanfatta ligger det kulturhistoriska värdet utöver det materiella, artefakterna som gravvårdar och gravkapell, i kyrkogårdens struktur. Här i detta kvarter är det stora grusade området påtagligt och av stort värde.

Kvarter B, C och D

Kvarter B utgörs av de mot nord och nordost sluttande delarna av den norra delen av den gamla kyrkogården. Kv. C och D ligger också på den gamla delen, på kyrkans södra sida.

Kvarter B med utsikt österut. Den högra bilden är en gammal allmän linje i kv. B.

Kvarter C respektive kvarter D.

Allmän karaktär

Kv. B sluttar mot nordost och är delvis byggt i terrasser för att ta upp sluttningseffekten. Karaktären har en öppen karaktär och saknar till stor del häckar. Trädkransen är till största delen borttagen och kvarteret erbjuder utsikt över Hällestadsån, det omgivande jordbrukslandskapet och 1972 års kyrkogård. Kvarteret har bestått av linjegravar, men de flesta av dessa är borta och ersatta med moderna vårdar från 1950-70 talet. En mindre del med linjevårdar från 1940-talet finns bevarad.

Kv. C består av en rad gravar utanför den kringgående gången längs med muren samt en inre del med tolv raka nordsydliga gravrader, med fyra rygghäckar. I kv. C finns två grusgravar vid den östra omgärningen, nr 650-654.

Kv. D består liksom kv. C av en rad gravar utanför den kringgående gången längs med muren samt en inre del med 11 raka nordsydliga rader med gravar med huvudsakligen rygghäckar. Längst i väster finns två rader med enbart grusade gravar. Längs med den södra omgärningen finns en rad av högresta gravvårdar.

Omgärning

Kvarteren omges av den norra muren, för kv. B, den östra muren, för B och C, den södra muren, för C och D samt den västra muren för kv. D. Trädkrans följer runt dessa murar.

Ingångar

I den östra muren finns en trappa ned till 1970-talets utvidgade del. I den södra muren, mellan kvarter C och D finns en bred stentrapp mitt för den södra ingången av kyrkan. Denna leder in till den utvidgade delen som tillkom på 1940-talet. Den västra huvudingången i muren leder in till den gamla kyrkogården och även till kv. D.

Vegetation

Kvarter B har endast en rygghäck kvar samt en lind i trädkransen. För övrigt har kvarteret en öppen karaktär. På den södra delen av den gamla kyrkogården finns ett fåtal rygghäckar. Flera har funnits men är numera borttagna. Av dem som finns kvar finns på den västra halvan av den södra sidan två häckar av oxbär, 0,8 respektive 0,3 m höga, samt mellan dem en rad av ölandstok, ca 0,6 m hög och till sist utmed den södra gången finns en kort häck av tuja, ca 0,8 m hög. Fem hängbjörkar och en ung rönn står också i denna del.

Trädkransen på den västra sidan samt rygghäck och björkar i kv. D och C.

På den östra halvan av den södra sidan, dvs. kv. C, finns från väster till öster räknat en häck av tuja, 0,8 m, en häck av oxbär, 0,8 m samt två häckar av berberis, 0,6 m vardera. En ung björk står i denna del. Mot den utvidgade delen i söder finns utmed den östra halvan en häck av idegran, ca 0,2-0,6 m hög. Mot den utvidgade delen i söder finns utmed den östra halvan en häck av idegran, ca 0,2-0,6 m hög.

Gångsystem

Mellan kv. A och B löper en grusgång som fortsätter ned till kv. C. Inom kv. B finns även två grusgångar i väst-östlig riktning, vid korets nordöstra sida. De två södra kvarteren har ett likadant spegelvänt system av grusgångar. Längs med västra, södra och östra sidan löper gångarna intill en rad av gravar framför murarna. Mellan dessa två kvarter sträcker sig en grusgång fram till kyrkan och viker därefter av åt väster respektive öster. I både C och D finns spår av plattgångar framför gravraderna i nord-sydlig riktning. Dessa gångar är numera antingen borttagna eller överväxta.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i kv. B är huvudsakligen från 1940-1970-talet även om det finns bra exempel på äldre, mer monumentala vårdar också inom kvarteret. Det finns även enstaka äldre vårdar av linjekaraktär kvar. Två större gravanläggningar som utmärks är nr 12 med gjutjärnsomgärdning och exempelvis nr 8 och 16 som är grusgravar. Titlar som förekommer i kvarter B är exempelvis valsaren, kronolänsman, muraren, smeden, hemmansägaren. Järnvägen mellan Norrköping och Örebro passerar socknen och hade ursprungligen sex stationer inom socken, däribland en sydväst om kyrkan i Hällestad. Spår av detta kan också skönjas på kyrkogården i titlar som stationsinspektör, stationsmästaren och tågmästaren.

Disponent Johan Elions gravvård med grustäckning och omgärdning.

Tre exempel på gravvårdar i kv. B. Från vänster en obelisk, nr 16 från 1909. I mitten en barockinspireerande kalksten, nr 165 från 1921 samt till höger en linjevård, nr 253, från 1948.

I utkanten av kvarter C och D längs den södra muren, finns ett relativt stort antal höga smala vårdar från tiden kring 1900. I öster finns en större gravanläggning avsedd för familjen Trädgårdh (ägare till Borggårds bruk) som också har en familjegrav i form av en sarkofag alldeles intill. Inne i kvarteret finns främst vårdar från tidigt 1900-tal men även enstaka yngre förekommer. Ett fåtal järnkors och träkors finns. Ett av järnkorsen är rest över Karl Erik Bergsten, geologiprofessor i Lund och författare till en avhandling om de östgötska bergslagren. Det finns gott om olika titlar på gravvårdarna i kv. C exempelvis mjölnaren, bruksägaren, fiskhandlare, grenadjären, skorstensfejaren, droskägare, packmästaren, skogvaktarhustrun.

Gravvårdar nr 47-53 längs den södra muren. Längs denna sida dominerar äldre, högresta gravvårdar.

Tre exempel på vårdar i kv. C. Från vänster nr 51 tidigast daterad 1889. I mitten nr 79 från 1879 samt nr 569 från 1907. Utöver sådana högresta vårdar som bilderna ovan är exempel på finns även moderna vårdar med likartat utseende.

I kv. D finns flera grustäckta gravar på den västra sidan. I utkanten av kvarteret, särskilt i dess södra del, finns ett relativt stort antal höga smala vårdar från tiden kring 1900. Den inre delen av kvarteret var tidigare linjekvarter men idag är så gott som alla vårdar ersatta med yngre, från 1960 och framåt. Enstaka äldre finns kvar. Stora partier har ännu inte åter tagits i anspråk för gravvårdar. Titlar i kv. D är bl.a. kyrkoherde, kättingsmeden, rusthållaren, predikanten, skräddarmästaren, kronojägaren.

Gravvårdar i kv. D. Det vänstra korset är från 1888, nr 51. Den högra bilden visar de två raderna av grusgravar i kv. D. Närmast i bild syns nr 71-87.

Nr 531 med kätting och pollare samt nr 527 med stenram. Denna är från 1939.

Exempel på modern vård från 2001 med en lång dikt.

Övrigt

Kulturhistorisk bedömning

Dessa tre kvarter har flera olika kulturhistoriskt intressanta aspekter att ta hänsyn till. Det finns t.ex. olika bevarandevärda gravvårdar. I kv. B finns rester kvar efter ett linjevårdssystem från 1940-talet. Även i kv. D finns spår av linjevårdar. Systemet med linjegravar växte fram under slutet av 1700-talet. Det innebar att begravingarna skedde på linje varefter dödsfallen inträffade. På så vis kunde äkta makar eller andra familjemedlemmar komma att begravas långt från varandra. Från början innebar systemet troligtvis inte någon direkt "statuskillnad" men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. Det är av vikt att bevara linjegravvårdar så man kan följa ordningen på gravläggningarna.

Det finns flera gravvårdar som omgärdas av stenram. Omgärdningar med stenramar verkar ha blivit vanligt från 1920-talet. Det finns även gravanläggningar som omgärdas av en kätting med pollare. Detta är en mer påkostad form av gravvård. I utkanten av kvarter C t.ex. längs den södra muren, finns ett relativt stort antal höga, smala vårdar från tiden kring 1900. I öster finns en större gravanläggning avsedd för familjen Trädgårdh, ägare till Borggårds bruk, som också har en familjegrav i form av en sarkofag alldeles intill. Inne i kvarteret finns främst vårdar från tidigt 1900-tal men även enstaka yngre förekommer. Ett fåtal järnkors och träkors finns. Ett av järnkorsen är rest över Karl Erik Bergsten, geologiprofessor i Lund och författare till en avhandling om de östgötska bergslagen. Det finns gott om olika titlar på gravvårdarna i kv. C. exempelvis

mjölaren, bruksägaren, fiskhandlare, grenadjären, skorstensfejaren, droskägare, packmästaren, skogvaktarhustrun.

I kvarter D finns flera större grusgravar som omgärdas av stenramar. Den inre delen av kvarteret var tidigare linjekvarter men idag är så gott som alla vårdar ersatta med yngre, från 1960 och framåt. Endast enstaka äldre finns bevarade. Stora partier har ännu inte åter tagits i anspråk för gravvårdar. Titlar i kv. D är bl.a. kyrkoherde, kättingsmeden, rusthållaren, predikanten, skräddarmästaren, kronojägaren.

Vidare har kyrkogårdens struktur en viktig betydelse för den rumsliga karaktären. På den södra sidan, kv. C och D, finns en karaktär med rygghäckar, även om flera av dessa häckar tagits bort. Gångsystemet är spegelvänt och identiskt på de båda halvorna av den södra sidan. Öster om kyrkan finns grusgångar runt kv. B, som dels består av en kvadratisk del och dels av en sned till rektangulär del i det nordöstra hörnet. Framför denna del finns en grusgång som fortsätter ner, förbi kyrkan mot kvarter C och D.

1946 års kyrkogård Kvarter E, F, G

Kvarteren ligger söder om den ursprungliga kyrkogården.

Allmän karaktär

1946 års kyrkogård ligger söder om den gamla och är en tidstypisk anläggning. Samtliga av vårdarna är på sin ursprungliga plats och är typiska för sin tid. System av rygghäckar bildar halvöppna rum. I mitten finns en öppen gräsmatta med liggande gravvårdar. Murarna består av skarpkantad sten och innanför finns en jämngammal trädkrans av lindar.

Utsikt över den från 1940-talet utökade delen.

Omgärdning

I väster, söder och öster finns en kyrkogårdsmur bestående av två lager ca 0,5 m hög och 1-1,5 m lång skarpkantad sten. Insidan av muren är släntad och innanför denna finns en trädkrans av jämngammal lind. Det finns fyra lindar i väster, lika många i öster och nio lindar i söder. I norr består avgränsningen av den gamla kyrkogårdens södra mur. Innanför muren växer en 0,6 m hög häck av spirea.

Till vänster ses den östra muren med grusgång till ingången i västra muren. Bilden till höger visar den södra muren.

Ingångar

I väster finns en ingång bestående av en pargrind i smidesjärn mellan firsidiga murade grindstolpar. Grinden har en enkel ornering i form av en sol i tidstypisk stil. I norr, i den gamla delens södra mur, finns en trappa som förenar de två kyrkogårdsdelarna. Den östra muren har en öppning där en grusgång sträcker sig mellan denna och den senaste kyrkogårdsdelen. I östra delen av sydmuren finns en enkel smidesgrind mellan enkla järnstolpar. Denna har en enkel ornering i form av en sol.

Den västra, huvudingången till den utvidgade delen. De höga träden i bakgrunden står i trädkransen längs den östra muren.

Denna grind finns längst åt öster i den södra muren.

Vegetation

Förutom i omgärningen finns ett flertal rygghäckar. Delen är indelad i sex st gräsbesädda områden. Mellan dessa löper grusgångar i ett rutnätssystem. I den norra halvan består rygghäckarna från väst till öst av två hagtornshäckar, 0,3 m, två häckar av ölandstok, 0,4 m. Mittersta delen är indelad i mindre häckar av tuja, ca 0,6 m höga. Delen längst mot öster består av en häck med ölandstok, 0,8 m, spirea, 1,4 m, två häckar med perenna växter samt en hagtornshäck i väst-östlig riktning, 0,4 m. Den södra halvan av delen består från väster till öster av en hagtornshäck, 0,3 m, två häckar med ölandstok, 0,7 m. Mittpartiet är lika det på den norra sidan med kortare häckar av tuja, ca 0,6 m. Det östra området består av fyra häckar, en ölandstok, 0,8 m, spirea, 1,4 m, två med perenna växter samt en kort häck av idegran i väst-östlig riktning vid första häcken med ölandstok. Längs den södra omgärningen, utmed den östra halvan, finns sex häckar av spirea, ca 0,6 m höga i nord-sydlig riktning. Det finns en tät trädkrans av lind runt denna del av kyrkogården. Utmed den västra sidan finns fem lindar, varav en nyplanterad. Längs den södra sidan finns åtta lindar samt fyra längs den östra sidan. Längs med muren på den norra sidan mot den gamla kyrkogården växer en häck av spirea som är ca 0,6 m hög. Trappen mellan kyrkogårdsdelarna flankeras av idegransbuskar.

Kv. E på den södra kyrkogårdsdelen.

Gångsystem

Grusgångarna delar in kvarteren in ett rutnätsmönster. Runt om på alla sidor av de sex indelade grasmattorna som utgör kvarter E-G, löper grusgångar. Tidigare fanns det plattgångar inom kvarteren så som kartan visar. Men dessa är antingen överväxta eller borttagna.

Gravvårdstyper

I denna del finns typiska vårdar från tiden för området tillkomst och senare. Dessa har ett relativt likartat utseende med breda, låga vårdar i olika graniter. Enstaka träkors finns också. Längst mot väster finns ett område avsatt för barngravar. I mitten finns en öppen grasmatta med enbart liggande vårdar.

Övrigt

Ett tak finns vid den södra muren som regnskydd för besökare. Under taket står en bänk på stenplattor. Taket är av tegel och byggnadens sidor är helt öppna.

En takbyggnad vid den södra muren.

Kulturhistorisk bedömning

Den utvidgade delen har en strikt karaktär med rygghäckar som bildar små rum. Anläggningen är typisk för den tid då den tillkom. Grindarna är typiska för sin tid och är av kulturhistoriskt intresse. Det största kulturhistoriska värdet ligger just i kyrkogårdens struktur med dess häckar och gångar. Gravvårdarna är typiska från sin tid, dvs. låga, breda vårdar i olika typer av granit. Det finns trots områdets unga ålder flera kulturhistoriskt intressanta gravvårdar. Det finns exempelvis ett område i kv. E som särskilt vikts åt barngravar. Det finns också några ålderdomliga typer av gravar, bl. a träkors och öppen bok. Förhållande vis många av vårdarna har någon titel. Av dessa med titlar är hemmansägaren och lantbrukaren de vanligaste titlarna. Andra exempel på titlar är trafikbilägare, målare, skraddarmästaren, kvarnägare, stationsmästare, trädgårdsmästare, förmannen samt fabrikör.

Vidare har omgärdningen ett stort kulturhistoriskt värde. Kyrkogården omgärdas av en trädkrans som har höga kulturhistoriska värden. Höga träd på kyrkogården minner om ett äldre parkideal och går tillbaka till slutet av 1700-talet. Även i de utvidgade delarna som i detta område, har träd planterats.

1972 års kyrkogård Kvarter H, I, L, K och U.

Kyrkogårdsdelen är den nyaste utvidgade delen i Hällestad och ligger på östra sidan om den gamla och den södra delen.

Allmän karaktär

En stor del av detta område har ännu inte tagits i anspråk för gravvårdar. På den södra halvan av kyrkogårdsdelen finns två rektangulära kvarter, H och I som har en strikt karaktär med rygghäckar och raka gravrader. Längs med den södra och östra omgärdningen sträcker sig kv. U med en rad av gravar invid den södra muren. Kv. L är ännu inte i någon större utsträckning belagt med gravar eller planteringar, mer än längs en rygghäck i den södra delen av kvarteret. För övrigt består kvarteret endast av en stor gräsmatta. Denna är belägen intill den östra muren av den gamla kyrkogården. Det sista kvarteret, M, utgör minneslund och ligger i det nordöstra hörnet.

Ingångar

Huvudingången till denna del av kyrkogården finns i sydvästra hörnet, vid den föregående utvidgningens sydöstra hörn. Området förenas också med den södra kyrkogårdsdelen genom en grusgång i den västra, respektive 1940-talets kyrkogårds östra mur.

Vegetation

I söder finns en relativt nyplanterad trädkrans bestående av tolv lövträd. På den västra sidan finns en gemensam trädkrans med dels den gamla kyrkogården och dels med den södra delen. Kv. H och I som är de enda direkt anlagda kvarteren finns rygghäckar. De består från söder till norr av en häck av rosenspirea, två halvmeter höga häckar av ölandstok samt i kv. H en häck av oxbär. I detta kvarter står utmed mittgången två unga rönnar och i kv. I står mittemot dessa tre rönnar och längre bort mot den östra sidan står ytterligare en rönn. I kv. L finns en likadan oxbärshäck som den i kv. H. Dessa är ca 0,5 m höga. I kv. M som utgör minneslund finns dels en häck av forsythia längs den södra sidan, dels en häck av brudspirea längs västra och norra sidan samt idegranshäck på den östra sidan. I det sydöstra hörnet står tre unga rönnar, i det sydvästra hörnet, tre sockertoppsgranar, samt att det i det nordöstra hörnet finns en hög alm. I mitten av detta område finns ett stenblock med ett ungt lövträd i bakgrunden, samt med blomrabatter i förgrunden.

Gångsystem

Denna, den nyaste delen består av grusgångar, förutom en asfaltväg längst i söder. Mot väster går en kort grusgång längs med gräsmattan invid muren och går i en sväng in på den södra utvidgade delen. I mitten av den nya delen, längs östra sidan samt i mitten mellan området med minneslunden och de två södra delarna löper en gång.

Gravvårdstyper

De få gravvårdar som finns är i stort sett alla av den låga, breda sorten, som brukar benämnas som ”moderna vårdar”.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Detta är den senast utvidgade delen och tillkom under tidigt 1970-tal. I och med dess unga ålder finns det inte ur kulturhistorisk synvinkel så stora värden ännu. I kv. H och I finns en strikt rygghäckskaraktär som är tidstypisk för kyrkogårdsdelar tillkomna under 1900-talet. En stor del av området har ännu inte tagits i anspråk för gravvårdar. Kv. L består till större delen av gräsmatta. I det nordöstra hörnet av denna utvidgade del finns minneslunden belägen.

Grinden på den sydvästra sidan har ett högt kulturhistoriskt värde då den är en god representant för den tid då den tillkom.

Källor

Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, inventering del 1 av 3, Grenberger Byggnadsrestaureringskontor 2004.

Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland... 1760.

Faksimilutgåva 1993.

Hansson, Hans-Erik m fl. Vård av gravstenar. Riksantikvarieämbetet. 2002.

Kulturhistorisk inventering av kyrkor och kyrkomiljöer utförd av Östergötlands länsmuseum 2003-

Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.

Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering. Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.

Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.

Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen Stockholm 1855.

Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. 2001.

Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817. Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.

Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv.

www.lantmateriet.se. [Lantmäterikartor från 1703, 1727, 1866. Häradscharta från 1868-77](#)
www.ostergotlandslansmuseum.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR MED KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen ”onumr. S om 042”. Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer.

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen ”granit” används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

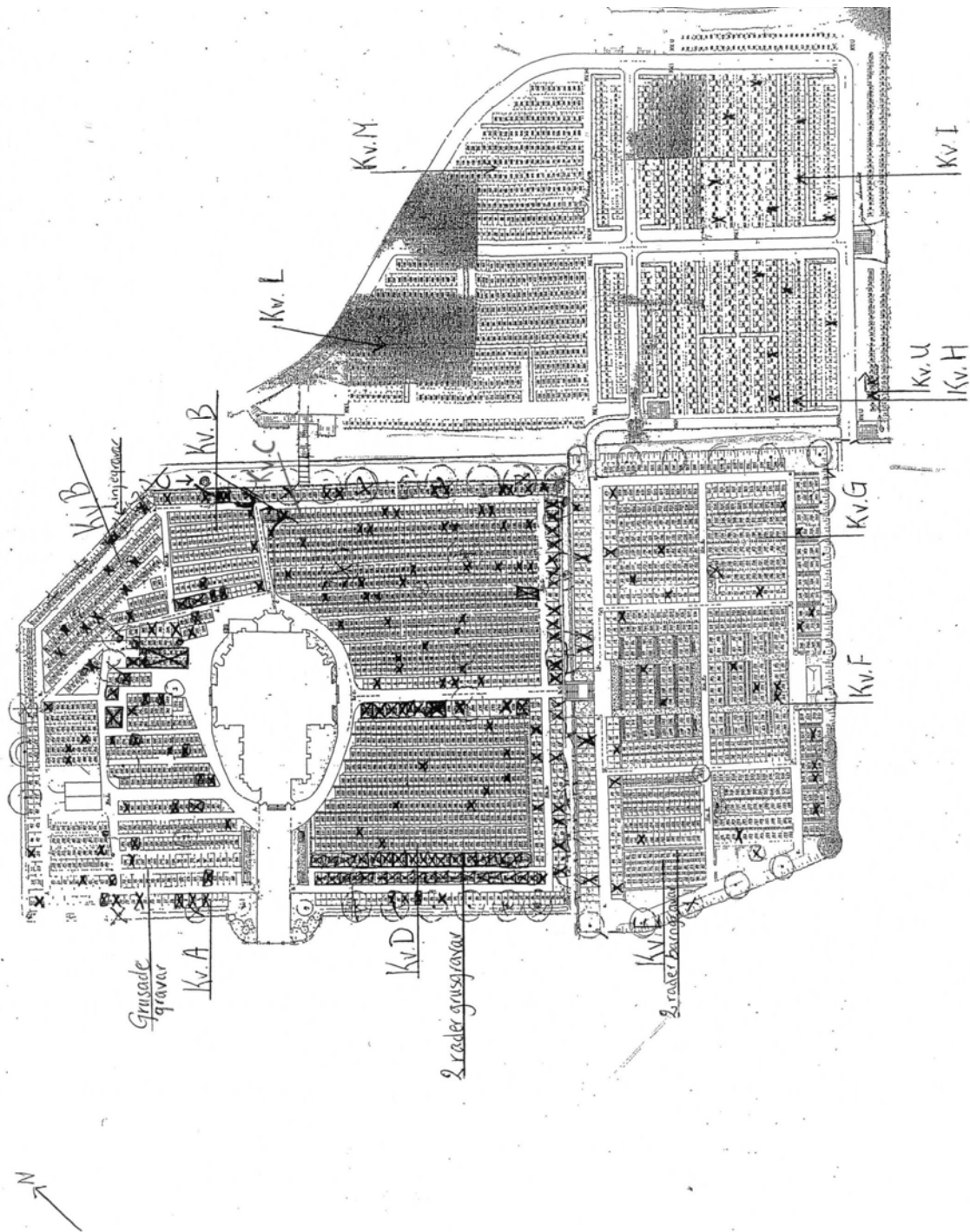
Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m.m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

Karta över Hällestads kyrkogård. Kulturhistoriskt intressanta gravvårdar markeras med ett X. Gravar omgärdade med stenram, staket eller häck, är markerade med en fyrkant runt krysset.